

Marek M. DZIEKAN

Department of Middle East and North Africa
University of Łódź
Poland

ŻYCIE I DZIEŁO ABDURRAHMANA SIRRIJI (1775–1847)

Life and Work of Abdurrahman Sirrija (1775–1847)

Abstract: Abdurrahman Sirrija (“Secret”), also known as Sirri-baba Sikirić was one of the most outstanding representatives of Bosnian Sufi literature. He was also a *sheikh* of *Naqshbandiyya* order and a founder of famous *Tekiya* in Oglavak near Fojnica. He studied Islamic theology and mysticism in Fojnica, Sarajevo and then in Istanbul and Central Asia.

As a Sufi *sheikh* he was one of most reputable mystics of his times, a teacher and friend of another outstanding writer of 19th century, Abdulvehab Ilhamija. Sirrija knew some Oriental languages well: Arabic, Persian and Turkish. The best evidence of this fact is his library including important religious Muslim works.

Sirri-baba left only a small *Divan* so called *ilahiye* („God poem”) both in Bosnian and Turkish. Bosnian poems written in Arabic script (*aljamiado*) include only three pieces of didactic character, and the most famous of them is so called *Ilahiye elif*, which I present in my paper on the basis of an unused manuscript from Gazi Husrev-begova Library at Sarajevo. The edition of the *ilahiye* takes into account its transcription based on Šakir Sikirić’s version from 1941 and a comparison with Friedrich Krauss’ and Abdurahman Nametak’s transcriptions as well as its translation into Polish. The paper also contains the translations of two other Bosnian poems of Sirrija. *Ilahiyes* in *aljamiado* contain a lot of bor-

rowings from Oriental languages and are characterized by a rather simple content because of their utilitarian goals.

Abdurrahman Sirrija left also 21 poems in Turkish (as far as I know still unpublished; they are only known in the Bosnian translation). The texts in Turkish are of fully different character and represent the Sufi poetry of high literary level. The author uses the rich mystical symbolism and his poems contain many ideas known from Turkish, Persian and Arabic mystical poetry and philosophy.

Abdurrahman Sirrija was known also as a calligrapher. There is a preserved copy of the Koran written by him and two so called *levhe* ("tablet") with fragments of Koran and typical religious formulas.

The offspring of Abdurrahman Sirrija, the family of Sikirić still plays an important role in cultural and religious life of Bosna and Herzegovina.

Keywords: Abdurrahman Sirrija, *alhamijado*, literature, Bosnia, Islam, Sufism.

Wprowadzenie

Piśmiennictwo słowiańskich narodów muzułmańskich na Bałkanach w zapisie grafiką arabską (*arebica*), tak zwane *alhamijado*, zaczęło rozwijać się jako zjawisko kulturowo-literackie od pierwszej połowy XVII wieku, ale za pierwsze zachowane teksty napisane w *arebicy* uważa się dwa krótkie rękopisy, będące rodzajem materiałów do nauki języków, datowane na 1512 rok – to czterojęzyczny rękopis po arabsku, persku, grecku i serbsku¹.

Południowosłowiańskie piśmiennictwo *alhamijado* obejmowało w pierwszym rzędzie literaturę religijną (na przykład wierszowane modlitwy *ilahije* oraz przekłady Koranu – najstarszy z przełomu XIX i XX stulecia), ale nie ograniczało się do niej. Powstawały także wiersze oraz ludowe pieśni i eposy, zapisywano teksty magiczne i prognostyczne, jak też dydaktyczne (*kaside*). Znane są też pieśni miłosne (*gazał*), petycje (*arzuhal*), prośby (*mahzari*)².

¹ N. Hafiz, *The Literature of Muslim Peoples in Europe*, w: *Culture and Learning in Islam*, ed. E. İhsanoğlu, Beirut: UNESCO Publishing, 2003, s. 340.

² Szerzej: A. Kalajdzija, *O klasifikaciji bosanske alhamijado književnojezičke tradicije*, „Anali Gazi Husrev-begove biblioteke” 2012, vol. 33; M. M. Dziekan, *Uwagi o językach i literaturach bośniackiej, serbskiej i chorwackiej pisanych alfabetem arabskim*, w: *Islam w Europie. Nowe kierunki badań. Księga ku czci Profesor Anny Parzymies*, red. M. Widy-Behiesse, K. Zasztowt, Warszawa: Dialog, 2015, s. 201–214. Poza cytowanymi w niniejszym artykule pracami ukazało się bardzo dużo publikacji na temat

Za najstarszy zachowany tekst literacki w *alhamijado* uważana jest *Chirvat türkisi* (po chorwacku i bośniacku *Hrvatska pjesma* albo *Hrvatska turčija*) pochodząca z 1588/1589 roku. Jest to wiersz miłosny – oświadczyzny niejakiego Mehmeda Erdeljaca, zislamizowanego Węgra. Autorstwo nie jest jednak pewne i niektórzy badacze uważają tekst za anonimowy³.

Do najwybitniejszych przedstawicieli literatury *alhamijado* w Bośni należą Muhamed Hevai Uskufi (1601–po 1651)⁴, Hasan Kaimija (zm. 1690/91), Abdulvehab Ilhamija (1773–1821)⁵ i Abdurrahman Sirrija, któremu poświęcone jest niniejsze studium.

Abdurrahman Sirrija – życie mistyka

Abdurrahman Sirrija, znany także jako Sirri-baba Sikirić urodził się w 1775 roku⁶ w Fojnicy. Jego ojciec Abdullah i dziad Fadlullah sprawowali funkcję kadiów w tym mieście⁷. Fadlullah miał prawdopodobnie związki z bractwem *mau-*

południowosłowiańskiego *alhamijado*. Ciekawym źródłem w tym zakresie jest rocznik „Anali Gazi Husrev-begove biblioteke” wydawany w Sarajewie od 1972 roku. Czasopismo dostępne w wersji elektronicznej na stronie: <http://www.ghb.ba>.

³ S. Dizdarević, *Aljamiado and Oriental Literature in Bosnia and Herzegovina (1463–1878)*, <https://www.pozitiv.si/dividedgod/www.pozitiv.si/dividedgod/texts/Aljamiado%20and%20Oriental%20Literature%20in%20BiH.pdf> [27.02.2019].

⁴ Por. M. M. Dziekan, *Życie i dzieło bośniackiego pisarza muzułmańskiego Muhameda Hevaiego Uskufiego (XVII w.)*, w: *Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.) / Aesthetic Aspects of the Literature of Polish, Belarussian and Lithuanian Tatars (from the 16th to the 21st Century) / Эстетические аспекты литературы польских, белорусских и литовских татар (XVI–XXI вв.)*, ed. G. Czerwiński, A. Konopacki, Białystok: Alter Studio, 2015, s. 255–279. Tam dalsza bibliografia.

⁵ Por. M. M. Dziekan, *Z dziejów literatury alhamijado na Bałkanach: Abdulvehab Ilhamija (1773–1821)*, w: *Islam i muzułmanie w kulturze, literaturze i językach Słowian Południowych*, red. A. Buras-Marciniak, Łódź: Wydawnictwo UŁ, 2016, s. 11–22. Tam dalsza bibliografia.

⁶ Do niedawna uważano, że Sirrija urodził się w 1785 roku, ale nowe odkrycia wskazały, że był to rok 1775, por. M. Hadžijamaković, *Ilhamija – život i djelo*, Sarajevo: El Kalem, 1991, s. 13.

⁷ Informacje biograficzne głównie za: E. Gačanović, *Šejh Sirri Baba. Oblikom kaplja, sadržinom okean*, *Nepoznata Bosna*, [Sarajevo?], 2014 – e-book dostępny online w 2017 r., wydruk w moich zbiorach (autor monografii jest potomkiem Sirriji); A. Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo: Svjetlost, 1981, s. 22–23; Š. Sikirić, *Pobožne pjesme (ilahije) šejh – Abdurrahmana Sirrije*, Sarajevo: Državna Tiskara, 1941; E. U. Kukavica, *Tajnoviti Abdurrahman Sirri-baba Sikirić*, <https://edoc.site/sirri-ba-badoc-pdf-free.html> [27.02.2019]; D. Becirovic, *Abdurrahman Sirrija, poeta bosnio del siglo XIX (1775–1847)*, „Hesperia. Culturas del Mediterraneo” 2004, nr 15, s. 237–242.

lawijja. Abdurrahman podjął najpierw naukę w rodzinnym mieście pod opieką słynnego w tamtych czasach szajcha Husejina-baby Bošnjaka z Živčicia⁸.

Potem Sirrija kontynuował naukę w Sarajewie, w medresie Kuršunlija i wreszcie w meczecie Fatih w Stambule. Tam zapoznał się z naukami mistycznego bractwa *nakszbandijja* i wstąpił do niego, stając się w przyszłości najwybitniejszym jego przedstawicielem na Bałkanach. Za namową swojego mistrza odwiedził jeszcze później nakszbandyjskie *tekije* (sufickie „klasztery”) w Konyi, Bucharze i Samarkandzie. Zmarł 23 marca 1847 roku, a wkrótce po jego śmierci jeden z najwierniejszych uczniów szajcha, Ali Galib Stočević, zbudował istniejącą do dziś *turbe* (mauzoleum)⁹. Na jego cześć chronogramy w języku tureckim i perskim napisało kilku wybitnych uczonych muzułmańskich, ale najważniejszy z nich jest chronogram syna szajcha, Šakira Sikirića, który podaje dokładną datę śmierci ojca¹⁰.

Założycielem, a właściwie eponimem bractwa *nakszbandijja* jest Baha ad-Din Muhammad ze środkowoazjatyckiej Buchary o przydomku „Nakszbandi”, czyli „Snycerz”. Tłumaczy się to też przenośnie jako „ten, który utrwala w sercu imię Boga”. Cechą charakterystyczną bractwa jest ściśle przywiązanie do sunnickiego odłamu islamu, odrzucanie demonstracyjnych przejawów pobożności i w związku z tym ciche odmawianie modlitwy (tak zwanego *zikru*, polegającego na recytacji Stu Najpiękniejszych Imion Boga) – takiego *zikru* miał nauczyć sam Prorok pierwszego kalifa Abu Bakra. Ważne znaczenie ma także szacunek dla pracy fizycznej, co stanowi element czegoś w rodzaju nowicjatu. Dopiero po przejściu takiej próby adept przyjmowany jest do bractwa. Podobnie jak w innych zakonach mistycznych, także i tu istotną rolę odgrywa związek duchowy pomiędzy mistrzem (*szajch*, *murszid*) i uczniem (*murid*). W odróżnieniu od innych bractw, do *nakszbandijji* przyjmowane są także kobiety¹¹. *Nakszbandijja* należy do naj-

⁸ Por. informacje na jego temat: E. U. Kukavica, *Šejh Abdurrahman Sirri sin Mehmedov sina Fadlillaha Balta-zade, Bošnjak (1775–1847)*, „Behar” 2015, nr 10, s. 68, przyp. 1 [numer specjalny *Šejh Abdurrahman Sirri (k.s.). 240 godina od rođenja*].

⁹ W tej samej *turbe* pochowany jest także jego najstarszy syn Abdullatif; por. fotografię wnętrza mauzoleum: E. U. Kukavica, *Šejh Abdurrahman Sirri...*, op. cit., s. 84 i 86.

¹⁰ Teksty chronogramów por. E. Gačanović, op. cit., s. 76–78.

¹¹ Na temat bractwa por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Warszawa: Dialog, 2007, s. 410–411; A. Schimmel, *Eine Einführung in die islamische Mystik*, München: C.H. Beck, 2000, s. 84–85; J.S. Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford: Clarendon Press, 1971, s. 62–65, 92–96; H. Algar, K.A. Nizami, *Nakshbandiyya*, w: *The Encyclopaedia of Islam CD-ROM Edition v.1.1.*, Leiden: Brill, 2001.

bardziej rozpowszechnionych bractw sufickich w świecie islamu i znane jest w Chinach, Indonezji, Azji Środkowej, Indiach i na Półwyspie Arabskim oraz oczywiście w Turcji i na Bałkanach¹². Tam funkcjonuje już od XV wieku, a jego najważniejszymi ośrodkami są Sarajewo¹³ i Fojnica, a za czasów Sirriji także Oglavak¹⁴.

Po powrocie ze wspomnianej wyżej podróży po różnych częściach świata islamu Sirrija założył *tekije*¹⁵ w Oglavku koło Fojnicy prawdopodobnie w 1798 roku (data nie jest pewna, mogło to być w 1802 roku¹⁶). Według bośniacko-nakszbandyjskich źródeł można odtworzyć łańcuch szajchów bractwa poczynając od Proroka po Abdurrahmana Sirriję¹⁷. Wspomniana *turbe* znajduje się tuż obok *tekije*.

Tekije powstała na terenie majątku, który Abdurrahman uzyskał w wyniku ożenku. Wkrótce po jej uruchomieniu *tekije* Sirri-baby stała się najważniejszym ośrodkiem sufickim w Bośni, ponieważ szajch stworzył wokół siebie spory krąg zwolenników, którzy kontynuowali i rozwijali jego nauki. Po śmierci Sirriji *tekiją* kierowali kolejno jego synowie. Już za życia Sirriji stała się ona na tyle ważnym punktem na religijnej mapie Bośni, że każdy bośniacki namiestnik (pasza) stawiał sobie za punkt honoru odwiedzić ten przybytek, co więcej, namiestnicy wspomagali *tekije* finansowo. Jej sława dotarła także do stolicy i sułtan Mehmed II w 1835 roku wydał specjalny *ferman*, w którym zwalniał ją od wszelkich podatków i innych opłat¹⁸. *Tekije* składała się z kilku budowli, w tym domu szajcha oraz dwóch budynków dla szacownych gości. W jej

¹² Por. I. Aščerić-Todd, *Dervishes and Islam in Bosnia. Sufi dimensions to the formation of Bosnian Muslim Society*, Leiden-Boston: Brill, 2015.

¹³ W 1462 roku powstał tam pierwszy „klasztor” suficki, Isa-beg Tekke, por. D. Hodzic, *Fer Sufiislam in Bosnien und Herzegovina*, w: *Brückenschläge – „Bosnischer Islam” für Europa*, Stuttgart-Hohenheim, 20–22.11.2009, Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart, https://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/download_archive/interreligioser-dialog/091120_hodzic_sufiislam.pdf [27.02.2019].

¹⁴ H. Algar, *Some Notes on the Naqshbandī Tariqat in Bosnia*, „Studies in Comparative Religion” 1975, vol. 9, nr 2, <http://www.studiesincomparativereligion.com/uploads/ArticlePDFs/270.pdf> [27.02.2019].

¹⁵ Por. E.U. Kukavica, *Šejh Abdurrahman Sirri...*, op. cit., s. 77–82; obecny wygląd: <http://www.fojnica.ba/foto/displayimage.php?pid=22268> [27.02.2019].

¹⁶ Por. E. Gačanović, op. cit., s. 28.

¹⁷ Por. E.U. Kukavica, *Šejh Abdurrahman Sirri...*, op. cit., s. 71.

¹⁸ *Nakšibendijske tekije u Fojnici, Vukeljići i Oglavak*, <http://www.fojnica.ba/2005/11/24/naksibendijske-tekije-u-fojnici-vukeljici-i-oglavak.html> [27.02.2019].

obrębnie znajduje się także *turbe* szajcha Husajna z Chorasanu¹⁹. *Tekije* istnieje po dziś dzień, obecnie odbudowana po zniszczeniach, jakich w 1993 roku dokonali chorwaccy nacjonaliści.

Poza twórczością literacką, o której będzie mowa niżej, Sirri-baba zajmował się także kaligrafią. Nie wiadomo, czy uczył się tej sztuki u kogoś z mistrzów, czy też był samoukiem²⁰. Znane są jednak przynajmniej dwa przypisywane mu „tablice” (*levhe*) oraz egzemplarz *Koranu* zachowany w meczecie Mustafy Paszy w Skopje²¹. Jeszcze w 1943 roku manuskrypt znajdował się w Sarajewie i nie wiadomo, w jaki sposób znalazł się w Skopje. Obie *levhe* zostały szczegółowo opisane przez Melihę Teparić²². Odnaleziono je w starym drewnianym meczecie w miejscowości Bužim, skąd odepłynęła je *Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*.

Sirri-baba pozostawił po sobie bogatą jak na tamte czasy bibliotekę rękopisów (około 100 tytułów)²³. Znana jest jej zawartość – obejmuje ona księgi w językach arabskim, perskim i tureckim. Są to komentarze do Koranu, dzieła prawnicze, traktaty o życiu Proroka, utwory słynnych sufich (na przykład Ibn al-Arabiego, Al-Ghazalego, Faridoddina Attara, Rumiego), słowniki, dzieła literackie (na przykład *Golestan* Sadięgo z Szirazu), astronomiczne, medyczne, gramatyczne oraz senniki. Wyraźny ślad tych lektur bez trudności dostrzec można w jego własnej twórczości poetyckiej.

Nauczyciel Abdurrahmana miał wielki wpływ na życie swojego ucznia. To właśnie on nadał Abdurrahmanowi przydomek „Sirri”, czyli „Tajemniczy”, po bośniacku „Tajnoviti”, ponieważ miał poznać wszystkie tajemnice życia i wszechświata. Również z jego namowy Abdurrahman wszedł w związek małżeński z bogatą wdową Lejlą, córką imama Ahmeda z Ostrużnicy. Opowieść głosi, że Lejla rodziła tylko córki, które bardzo wcześnie umierały, stąd sama poradziła mężowi, żeby wziął sobie drugą żonę. Została nią Latifa, z którą miał dwóch synów – Abdullatifa i Šakira oraz trzy córki. I choć Lejla nie była matką

¹⁹ Dokładniejszy opis por. tamże oraz E. Gačanović, op. cit., s. 29–32.

²⁰ Por. M. Teparić, *Analiza islamskih kaligrafskih panela (levhi) bošnjačkih kaligrafa (hat-tata) od 18. do sredine 20. stoleća*, praca doktorska, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet, 2016, s. 147–149, <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/7519/1/Meliha%20Teparic%20doktorski%20rad.pdf> [27.02.2019]; E. Gačanović, op. cit., s. 46–75 – tu na s. 75 fotografia owych *levhe*. Por. także E.U. Kukaviva, *Šejh Abdurrahman Sirri...*, op. cit., s. 88 i 91.

²¹ Opis rękopisu por. E. Gačanović, op. cit., s. 46–47.

²² M. Teparić, op. cit., s. 147–148.

²³ Dokładny spis zasobów tej biblioteki por. Z. Fajić, *Biblioteka šejha Abdurrahmana Sirije sa Oglavka*, „Anali Gazi Husrev-begove biblioteke” 1985, t. XI–XII, s. 55–68.

dzieci Abdurrahmana, była wielce szanowaną kobietą i nazywana „matką” właśnie ze względu na swoją wyrozumiałość i wielkoduszność²⁴.

Twórczość literacka Abdurrahmana Sirriji

Największą sławę przyniosły Sirriji wiersze religijne, tak zwane *ilahije*²⁵. Zachowany korpus jego utworów obejmuje dwadzieścia jeden tekstów w języku tureckim i trzy po bośniacku. Teksty tureckie, wedle mojej wiedzy, do dziś nie zostały opublikowane w jakiegokolwiek formie, znane są jedynie ich przekłady na język bośniacki dokonane przez Šaćira Sikirića w 1941 roku²⁶. Z kolei teksty bośniackie wydawane były kilkakrotnie. Najwcześniej, bo już w 1908 roku edycji dwóch wierszy wraz z przekładem dokonał niemiecki sławista Friedrich Kauss²⁷. Wszystkie utwory w transkrypcji wraz z zapisem w *alhamijado* zostały opublikowane w oparciu o wcześniejsze edycje bośniackie przez Edina Urjana Kukavicę w 2015 roku²⁸.

Poniżej przytaczam wszystkie trzy wiersze Sirriji napisane w *alhamijado*. Tylko w pierwszym przypadku dokonuję dokładnej edycji, ponieważ dysponuję tu oryginalnym rękopisem, w szczegółach odmiennym od dotychczas wykorzystywanych. We wszystkich przypadkach opieram się na tekście opublikowanym przez Šaćira Sikirića, jedynie w *III ilahije* wprowadzam nieuwzględniony przez niego podział utworu na strofy.

I ilahije to najsłynniejszy wiersz Sirriji zapisany w *alhamijado*, znany powszechnie jako *Ilahije elif*²⁹ („Ilahije alif” – *alifo* pierwsza litera alfabetu arab-

²⁴ Por. E.U. Kukavica, *Šejh Abdurrahman Sirri...*, op. cit. s. 69–70; E. Gaćanović, op. cit., s. 78–80.

²⁵ *Ilahije* – „wiersze boże” tureckich i bałkańskich mistyków wywodziły się z gatunku ludowej liryki tureckiej *türkü*. Por. S. Płaskowicka-Rymkiewicz, M. Borzęcka, M. Łabęcka-Koecherowa, *Historia literatury tureckiej. Zarys*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, s. 289–291 (*türkü*), s. 331 (*ilâhî*); E.G. Ambros, *Türkü*, w: *The Encyclopaedia of Islam. CD-ROM Edition...*, op. cit.; P.N. Boratay, *Ilâhî*, w: tamże. O rodzajach bałkańskich *ilahije* por. M. Huković, *Muhamed Hevai u horizontima alhamijado književnosti. 2. Tipološki presjek žanrova alhamijado pjesništva. 2.1. Ilahije*, w: M. Huković, A. Kasumović, I. Smailović, *Muhamed Hevaji Uskufi*, Sarajevo: Biblioteka Baština, 1990, s. 38–40.

²⁶ Por. Š. Sikirić, op. cit., s. 5–19.

²⁷ F. S. Krauss, *Slavische Volksforschungen*, Leipzig: Verlag von Wilhelm Heims, 1908, s. 22–23.

²⁸ E.U. Kukavica, *Književni rad šejh Abdurrahman Sirrija*, „Behar” 2015, nr 10, s. 89–103.

²⁹ Š. Sikirić, op. cit., s. 21.

skiego³⁰). W edycji tego utworu wprowadzam zmiany na podstawie rękopisu z Gazi Husrev-begowej biblioteki w Sarajewie z 1875 roku (sygn. 3322,2)³¹. W komentarzach edytorskich biorę pod uwagę, poza transkrypcją Sikirića, także wersje przetranskrybowane przez Friedricha S. Kraussa³² i Abdurahmana Nametaka³³ oraz zapis w *alhamijado* opublikowany przez Kukavicę³⁴. Rękopis zachowuje układ dwóch kolumn, według znanej zasady bliskowschodniej i w tym przypadku zapis ten uwzględniam, chcąc wiernie oddać charakter zabytku. Jak zauważa Abdurahman Nametak, utwór ma formę akrostychu, w którym (prawie) każdy wers rozpoczyna się od arabskiego lub tureckiego słowa i stanowi odrębną wskazówkę moralno-etyczną³⁵.

I ilahije elif

Zapis w grafii arabskiej:

الف		الهی
بَاطِلُكَّهٖ تِي نَهٗ اُوچِي		آهٗ دُرُویشْ اُوْتُوورِي اُوچِي
تَوَابْ حُوکَشْ نَفْسَهٗ مَوچِي		تَوَحِيدْ سِرْجَمْ پَرَاوُو اُوچِي

³⁰ O symbolice tej litery por. M. M. Dziekan, *Symbolika arabsko-muzułmańska. Mały słownik*, Warszawa: Verbinum, 1997, s. 60.

³¹ Za pomoc w uzyskaniu tego rękopisu składam podziękowania prof. Paulinie Lewickiej i prof. Katarzynie Pachniak z Uniwersytetu Warszawskiego.

³² F.S. Krauss, op. cit., 22–23; autor nie wskazuje na żadne źródło

³³ A. Nametak, op. cit., s. 132–134, rękopis z Instytutu Orientalistycznego w Sarajewie (35, L 8a i 8b).

³⁴ E.U. Kukavica, *Književni rad...*, op. cit., s. 93; Kukavica powołuje się tu na ustalenia Mehmed-bega Kapetanovicia, zawarte w książce *Istočno blago* z 1986 roku, t. II, s. 234. Ten zapis zastosowany został także w znanej antologii Seifuddina Ef. Kemury i Vladimira Ćorovića, *Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVIII, XVIII und XIX Jahrhundert*, Sarajevo: Institut für Balkanforschung, 1912.

³⁵ A. Nametak, op. cit., s. 22–23.

³⁶ E.U. Kukavica: بَاطِلُوكَّهٖ. Przytaczane w kolejnych przypisach wersje zapisu w *arebicy* odnoszą się do tej edycji.

³⁷ حُوچَشْ.

³⁸ نَهٗفَسَا.

حَقُّ نَا حَقُّ تِي نَه كِينِي ³⁹	جَفَا نَقُودُ نَه چِينِي ⁴¹
دُنْيَالُقُ مِيلُ نَه كِينِي ⁴³	حَايِرُ شُنُوِيَه اُوْنُو كِينِي ⁴⁴
رِضَاءُ اللهِ نَعُو ⁴⁵ طَلَبُ كِينِي ⁴⁶	ذِكْرُ بُوْعَه پُونُو كِينِي ⁴⁹
سَلَامَتَه دُوْشِي غَلْدَاي ⁵⁰	رَا ذِكْرُوْم مِيْسُو پُوْدَاي
صَبْرُ كِينِي قَدَّ ⁵² يَه بَلَاي ⁵³	شُكْرُ كِينِي قَدَّ ⁵⁴ يَه فُلَاي ⁵⁵
طَهْرَتُ نَفْسُو ⁵⁶ دُوْبْرُو پُوْدَاي	ضَلَاتَه تِي نَعْلَدَاي ⁵⁷
عَمَلُ چِينِي سُنَّتُ غَلْدَاي ⁵⁹	ظَالِمُ نَفْسُ ⁶⁰ دِرِ غَنَه نَدَاي ⁶¹
فَرَضُ شُنُو غُوْدُ يَه نَه اُوْسْتَاو لَاي	عَقْلَتُ دِغْنِي ⁶² تَرِ پَرُو غَلْدَاي ⁶³
كِبْرَه اِي كِينَه ⁶⁵ تِي سَه چُوَاي ⁶⁶	قَضَايَتَه ⁶⁷ سُوَه نَقْلَانَاي ⁶⁹

39. حقا.
 40. چینی.
 41. نیقوم.
 42. دنیاالوقو.
 43. چینی.
 44. چینی.
 45. رضا.
 46. نیه عوو.
 47. چینی.
 48. بوغو.
 49. چینی.
 50. سلامتا.
 51. غلهدای.
 52. چینی.
 53. قاد.
 54. چینی.
 55. قاد.
 56. نهفسو.
 57. ضالالتا.
 58. سه چوواي.
 59. غلهدای.
 60. نهفسو.
 61. دیزکین نه دای.
 62. دیغنی.
 63. بوغلهدای.
 64. کبر.
 65. چیبیا.
 66. چوواي.
 67. قضیهتا.
 68. سوا.
 69. ناقلانیاي.

لَيْبِهَ حُوَيْهَ ⁷¹ سَوَه تَى پَرِيْمَايْ	مُورْدَارْ حُوَيْهَ نَاوَزِمَايْ ⁷⁰
نَهَيْ شَتُو عُودْ يَه اُوْد نَعَه بَرِي ⁷⁴	وَكِسَه ⁷² پَرَاوُوغْ پُوْتَه ⁷³ دِرْزِي
هَمَانْ شَيْخَه ⁷⁷ دُوْبْرَا ⁷⁸ تَرَاژِي	لَاْف نَه كِيْنِي ⁷⁵ اِي نَه لَازِي ⁷⁶
يَاَز سِرِّيَه نَاكَه* لَازِي ⁸⁰	اُو اَلْف سِرَه ⁷⁹ تَرَاژِي
سَبْحَانَ اللّٰه سَلْطَانَ اللّٰه	حَق لَا اِلَه اِلَّا اللّٰه هُو ⁸¹

Transkrypcja:

Ah dervišu otvor oči,
Tevhid srcem pravo uči,
Defa⁸² nikud⁸³ ti ne čini,
Hajir što je ono čini,
Zikir Boga puno čini⁸⁴,
 Za zikirom⁸⁷ miso podaj,
Šukur čini kad je kolaj,
Dalaleta⁸⁹ ti ne gledaj⁹⁰,
Zalim nefsu dizgin ne daj,
Gaflet digni ter pogledaj.

Batilluka ti ne uči.
Sevab hoćeš — nefsa muči.
Hak na hak ti ne čini.
Dunjaluku mejl ne čini.
Riza Allah⁸⁵ njegov talab čini⁸⁶;
Selameta duši gledaj⁸⁸,
Sabur čini kad je belaj.
Tahret nefsu dobro podaj.
Amel čini, sunnet gledaj.
Farz što god je ne ostavljaj⁹¹.

⁷⁰ نه اوزيمای.

⁷¹ خويه.

⁷² ومچ سه.

⁷³ پوتا.

⁷⁴ نيه غ بيژي.

⁷⁵ چيني.

⁷⁶ لازي.

⁷⁷ شبعا.

⁷⁸ دوبرو.

⁷⁹ اليفو سرا.

* Zapis niepewny, który można odczytać jako (نَاكَه).

⁸⁰ يهر سري يا نه چه لازي.

⁸¹ هر در دلره درمان الله.

⁸² Krauss: „Kriwo”.

⁸³ Sikirić, Krauss i Nametak: „nikom”.

⁸⁴ Krauss: dodatkowy wers (refren): „Allah, allah aškila jahu”.

⁸⁵ Sikirić i Nametak: tylko „riza”.

⁸⁶ Krauss: „Rizaluka puno čini”.

⁸⁷ Krauss: „i za zićir”.

⁸⁸ Krauss: „Allah, allah aškila jahu”.

⁸⁹ Zostawiam „dalaleta” wobec ewidentnej pomyłki w rękopisie: (ضلاته) zamiast (ضلاتته).

⁹⁰ U Sikirića „se čuvaj”.

⁹¹ Krauss: „je ono čini”.

Kazajeta sva naklanjaj,
Lijepo huje sve ti primaj,
Nehj što god je, od njeg⁹⁴ bježi⁹⁵,
Heman šejha dobro traži⁹⁷,
Jer Sirrija neće laži⁹⁸,
Subhan Allah Sultan Allah,

Kibur, kina ti se čuvaj⁹²,
Murdar huje ne uzimaj⁹³.
Već se pravog⁹⁶ puta drži.
Laf ne čini i ne laži;
U elifu sirra traži⁹⁹.
Hak La ilaha illa Allah. Huve¹⁰⁰.

Przekład:

O, derwiszu, otwórz oczy,
Z serca nauczaj jedyności Boga,
Krzywdy nikomu nie czyn,
Czyń tylko to, co błogosławi
Często wzywaj Imion Boga,
Kieruj myśli swe ku Bogu,
Dziękuj tak często, jak możesz,
Strzeż się by nie zgubić drogi,
Nie pozwól duszy zabłądzić,
Bądź troskliwy wobec wszystkich,
Modlitw nie opuszczaj,
Zachowuj się tak jak trzeba
Unikaj tego, co zakazane,
Trzymaj się swojego szajcha,
Przecież Sirrija nie kłamie
Boże Najwyższy, Boże, Władco!

Nie nauczaj błędnej wiedzy,
Chcesz pochwały, męcz swe serce.
Nie rób nic wbrew prawu.
Nie wiąż się do doczesnych spraw,
Czyń to, co Bogu się podoba.
Troszcz się o zbawienie duszy.
W potrzebie bądź cierpliwy.
Duszę utrzyj w czystości.
Czyń dobro, przestrzegaj sunny.
Przestrzegaj obowiązków wiary,
Sterzeż się wyniosłości i kaprysów.
I uciekaj od grzechów.
Idź zawsze prostą drogą.
Nie mów za dużo i nie kłam.
I w alfabecie zachowuje tajemnicę.
Prawda. Nie ma bóstwa oprócz Boga. On.

W rękopisie utwór ten nazwany został *ilahi*, choć nie zachowuje formalnych zasad tej formy poetyckiej. Jest to ośmioletkowiec, typowy dla *ilahije*. Przytaczana tu wersja pozbawiona jest typowego dla tego gatunku literackiego refrenu. Być może jednak istniała wersja z refrenem, ale sugerujące to wskazówki Kraussa nie pozwalają na wskazanie regularności w tym zakresie. Również rym odbiega od zasad praktykowanych w *ilahije* i trudno tu wskazać na jakąś regularność.

⁹² U Kraussa brak drugiej części wersu.

⁹³ Krauss: „Ti se drži l'jepo huje, / sve se čuvaj murdar huje”.

⁹⁴ Nametak: „onog”.

⁹⁵ Krauss: „Nehi što je ono bježi”.

⁹⁶ Krauss: „prava”.

⁹⁷ Krauss: brak tej części wersu.

⁹⁸ Krauss: „laži ne će”.

⁹⁹ Krauss: tu wyżej przytaczany refren. W wersji Sikirića po traži: *Subhan Allah Sultan Allah / Her derdlere derman Allah* (tur. odpowiednik formuły arabskiej z poprzedniego wersu).

¹⁰⁰ W żadnej z uwzględnionych transkrypcji nie ma końcowego *Hakk/Hak* = Prawda i *Huwa/Huve* = On.

Ilahije elif, podobnie jak poniższe, nie wyróżnia się zbyt wyrafinowaną treścią i ma charakter, można powiedzieć, praktyczny – jest skierowana do zwykłych ludzi oraz do adeptów sufizmu. Szajch wskazuje na najważniejsze zasady moralne, jakimi powinien kierować się dobry muzułmanin i dobry sufi.

Porównanie różnych zapisów *ilahije elif* w alfabecie arabskim pozwala na wskazanie na pewne swoistości ortograficzne obu tekstów. Nie jest celem tego artykułu szczegółowa ich analiza, ale warto zwrócić uwagę na kilka zjawisk:

1. Spółgłoska ‘č’ oddawana jest w rękopisie zazwyczaj przez ك, podczas gdy przez Kukawicę i źródła, na których się opiera (por. wyżej) jako چ, np. چيني/کيني;
2. Samogłoska ‘e’ w środku wyrazu w rękopisie zapisywana jest przez arabski znak wokalizacyjny *fatha*, oznaczający ‘a’ (◌َ), zaś u Kukawicy zazwyczaj przez literę (‘ha’) nie łączącą się z lewej strony z następującą po niej literą, jak np. w słowie „nefsu”: نفسو / نفس;
3. Samogłoska ‘a’ w wygłosie w rękopisie występuje jako ا z *fathā*, zaś u Kukawicy jako alif (l), np. باطيلو قا / باطلقه.¹⁰¹

Wersja Kukawicy odnosi się wyraźnie do zasad *arebicy* ustalonych przez pierwszego kodyfikatora tego systemu pisma, Mehmeda Dżemaludina Čauševića (1870–1938)¹⁰², zwanego *reformirana arabica*, *mektebica* lub *matufovača*. W ten sposób poznajemy etapy rozwoju ortografii zapisu języka bośniackiego pismem arabskim.

II ilahije w dużo większym stopniu niż *Ilahije elif* wykazuje typowe formalne wymogi tego gatunku. Pisana jest wprawdzie siedmiozgłoskowcem (typowy dla *ilahije* był ośmiozgłoskowiec), ale zachowuje rym aaab cccb (takie odchylenia w pierwszej strofie są akceptowane), a strofy zawierają refren – w tym przypadku mamy do czynienia ze stosowanymi przez sufich formułami. W *II ilahije* formułą tą jest pierwsza część muzułmańskiego wyznania wiary, *šahady*. *III ilahije* w zakresie rymu dokładnie odpowiada formie idealnej: abab cccb i też jest napisana siedmiozgłoskowcem.

¹⁰¹ Nie dokonuję tu szczegółowej analizy ortograficznej, która mogłaby obejmować zarówno zapis słów bośniackich, jak i orientalnych, które bywają zapisywane i w jednym i w drugim tekście z różnymi usterkami w stosunku do oryginału.

¹⁰² Por. jego biogram: <http://medresa-cazin.ba/dzemaludin-ef-causevic/> [27.02.2019].

*II ilahije*¹⁰³

Ako hoćeš derviś bit',
Valja srce očistit,
Bogu śirka ne činit'
La ilahe illallah.

Griehova se pokajat',
Na grijeh se ne vraćat',
Dragom Bogu robovat',
La ilahe illallah.

Robovat' je ljepota,
Ne poslušat, grjehota,
iskat' plaću sramota
La ilahe illallah.

Nijjet što je sve Bog zna,
Jami, sofo, ti rija,
Talab čini sve riza,
La ilahe illallah.

Sve znat valja od Boga,
Zaboravit' drugoga,
Isbat čini sve njega,
La ilahe illallah.

Kitab ovo govori:
Od hajvana je gori,
Ko god aśkom ne gori,
La ilahe illallah.

Slušaj što je emrullah,
Puno čini zkrullah,
Svojim srcem: ja allah,
La ilahe illallah.

Ovaj svijet sad će proć',
Po dušu će meleć doć',
Biće nama tu pomoć,
La ilahe illallah.

Nut pogledaj Sirrije,
Sve derviśe miluje
I dan i noć kazuje:
La ilahe illallah.

¹⁰³ Š. Sikirić, op. cit., s. 20; A. Nametak, op. cit., s. 137–138; F.S. Krauss, op. cit., s. 23 (fragment); E.U. Kukavica, *Književni rad...*, op. cit., s. 95 (zapis takđe w *alhamijado*).

Przekład:

Jeśli chcesz być derwiszem,
Musisz oczyścić serce
i wyznawać jedynego Boga,
Nie ma bóstwa oprócz Boga!

Pokajać się za grzechy,
Nie wracać już do grzechu,
być poddanym Bogu,
Nie ma bóstwa oprócz Boga.

To piękne, być sługą Boga
Nie słuchać Go to grzech,
Czekać na nagrodę to wstyd.
Nie ma bóstwa oprócz Boga.

Bóg zna Twoje zamiary,
Porzuć, pobożny, wszystkie kłamstwa.
Czyń to, co daje radość.
Nie ma bóstwa oprócz Boga.

Cała prawda pochodzi od Boga,
Zapomnij o wszystkim innym,
Czyń zawsze właśnie tak,
Nie ma bóstwa oprócz Boga.

Księga oto tak mówi:
Gorszy od zwierzęcia,
kto nie płonie miłością,
Nie ma bóstwa oprócz Boga.

Słuchaj Boskiego rozkazu.
Często wspominaj Boże imię
W swoim sercu: O, Boże!
Nie ma bóstwa oprócz Boga!

Ten świat wkrótce przeminie,
Anioł przyjdzie po twą duszę,
Aby nam być ku pomocy,
Nie ma bóstwa oprócz Boga.

Sirrija spogląda wokół,
Kocha swoich derwiszy
i recytuje w dzień i w noc:
Nie ma bóstwa oprócz Boga!

*III ilahije*¹⁰⁴

U pamet se ti obuj (dôst, dôst, dânim)
Terk učini alčak huj, ja hû
 Dragom Bogu ti robuj,
Allah, Allah aškile ja hû!

Ti nikoga ne muči,
 Svoga nefsa poturči,
 Srcem tevhid sve uči,
Allah, Allah aškile ja hû!

Sve nek ti je aškullah,
 A u srcu fikrullah,
 Na jeziku zokrullah,
Allah, Allah aškile ja hû!

U gafletu ne budi,
 Brez abdesta ne hodi,
 Srcu jezik ugodi,
Allah, Allah aškile ja hu!

Nemoj biti binamaz,
Vaktom hajde na namaz,
 Puno čini sve nijaz,
Allah, Allah aškile ja hû!

Ovi svijet kilu kal,
Aşk ne čini ti na mal,
 Već nauči ilmi hal,
Allah, Allah aškile ja hû!

Grijevova se ti pokaj,
Šeriatom sve gledaj,
 Od insana biž u kraj,
Allah, Allah aškile ja hû!

Šukur čini daima,
 Iza muke last ima,
 Srcem zikir daima,
Allah, Allah aškile ja hû!

Ti Sirrije počuti,
 Ter po kalu ne muti,
 Srcem zikir oćuti,
Allah, allah aškile ja hû!¹⁰⁵

¹⁰⁴ Š. Sikirić, op. cit., s. 22; A. Nametak, op. cit., s. 135-136; F.S. Krauss, op. cit., s. 23 (fragment); E.U. Kukavica, *Književni rad...*, op. cit., s. 90 (zapis także w *alhamijado*).

¹⁰⁵ Š. Sikirić, op. cit., s. 22; por. A. Nametak, op. cit., s. 135–136; Krauss podaje całkiem odmienną i znacznie skróconą wersję, por. idem, op. cit., s. 23.

Przekład:

Zachowaj to w swojej głowie (przyjacielu, serce moje)
 Zostaw to, o nieświadomy, On, On!
 Poddaj się woli Boga,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Nie męcz nikogo,
 Zostań wiernym,¹⁰⁶
 Serce jest całe w jedności Boga,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Wszystkim dla Ciebie jest miłość Boga,
 W sercu tkwi myśl o Bogu,
 A język wychwala Boga,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Nie poddawaj się niewadze,
 Nie chodź bez ablucji,
 Na języku niech będzie to, co w sercu,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Nie opuszczaj modlitwy,
 Zawsze przybывaj na nią w czas,
 Często zwracaj się do Boga,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Ten świat jest pełen nieporządku,
 Nie kochaj po to, by coś zdobyć,
 Lecz naucz się zasad religii,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Żałuj wszystkich grzechów,
 Przestrzegaj prawa,
 Bądź zawsze z ludźmi,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On!

Dziękuj jak najczęściej,
 To twoja ostatnia szansa,
 W sercu wspominaj imiona Boga,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On

Słuchaj Sirriji,
 Odrzucaj zło,
 Miej w sercu imię Boże,
 Bóg, Bóg, kochaj go, to On

¹⁰⁶ W ten sposób zdecydowałem się oddać słowo „poturči” (dosłownie: „sturcz się”), ponieważ najprawdopodobniej takie jest właściwe znaczenie tego stwierdzenia wobec popularnego na Bałkanach utożsamiania „bycia Turkiem” z „byciem muzułmaninem”.

W dwóch pozostałych bośniackich *ilahije* Sirriji również widać prostotę przekazu, nastawione były bowiem na funkcję dydaktyczną, żeby nie powiedzieć, że, w pewnym sensie, „katechetyczną”. Skierowane były w pierwszym rzędzie, jak się zdaje, do *muridów* (uczniów) jego *tekke*¹⁰⁷. Wszystkie trzy utwory wykazują ogromną liczbę zapożyczeń z arabskiego i tureckiego (w każdym utworze zazaczyłem je podkreśleniem), można by je nawet nazwać, stosując termin znany z dziejów naszej literatury, jako „makaroniczne”. Podobne zjawisko zauważyć można u Abdulvehaba Ilhamiji i innych bośniackich pisarzy *alhamijado*. Wydaje się jednak, że wyrazy turecko-arabskie musiały w tym czasie na tyle głęboko funkcjonować w języku – jeśli nie dnia codziennego, to przynajmniej podczas prostych nawet rozmów o sprawach religijnych, że nawet w utworze skierowanym do zwykłych muzułmanów, którzy dopiero mieli zagłębić się w oceanie wiedzy mistycznej, nie musiały być tłumaczone na język rodzimy. W porównaniu z *ilahije* Sirriji pisanymi po turecku te utwory charakteryzują się małym wyrażaniem treści i obrazów, podczas gdy turekojęzyczne przesycone są bogatym słownictwem i skomplikowanymi symbolami mistycznymi, nawiązaniem do filozofii arabsko-muzułmańskiej oraz figurami retorycznymi, które wskazują na dobrą znajomość klasycznego piśmiennictwa arabskiego, perskiego i tureckiego¹⁰⁸. Jak podkreśla Emir Gačanović, teksty po turecku, pisane były „od serca”, dla najbliższych przyjaciół i ludzi myślących podobnie jak on, na podobnym poziomie intelektualnym. Dotyczy to zdecydowanej większości turekojęzycznych wierszy. Nieliczne z nich przypominają bośniackie wskazówki dla derwiszów, ale tylko dwa mają zdecydowanie inny charakter. Pierwszy z nich to posłanie do mostarskiego muftiego Mustafy Hilmiiego Sarajlića¹⁰⁹, a drugi to krótki wiersz skierowany przeciwko paleniu tytoniu¹¹⁰.

Oto przykład¹¹¹ mistycznego wiersza z turekojęzycznego korpusu tekstów Sirriji:

Mam kształt kropli, lecz zawieram w sobie morze.
We mnie jest cały świat, jam światem i jego treścią.
Zatopiłem się cały w światłości Boga,

¹⁰⁷ E. Gačanović, op. cit., s. 61.

¹⁰⁸ Por. A. Kadriegović, *Neke opaske o našem alhamijado pjesništvu*, „Anali Husrev-begove biblioteke” 1976, nr 4, s. 145.

¹⁰⁹ Š. Sikirić, op. cit., s. 17–19.

¹¹⁰ Ibidem, s. 19.

¹¹¹ Niestety, jak wspominałem wyżej, tureckie wiersze Sirriji nie zostały dotąd opublikowane, więc posługuję się tu bośniackim przekładem Sikirića.

Słońce jest częścią mnie, ja zaś jestem Enverem od Zehry¹¹².
 Całe moje ciało jest miłością,
 We mnie odzwierciedla się to co pełne i co szczegółowe.
 We mnie tkwi istota wszystkich 180 000 światów,
 Jestem makrokosmosem, z którego powstaje mikrokosmos.
 Jestem strażnikiem miłości, niczym drugi Eşref,¹¹³
 Jestem odbiciem tajemnicy Alego¹¹⁴ i jestem ponad nim.¹¹⁵

Porównanie już tego krótkiego wiersza z cytowanymi powyżej utworami po bośniacku wskazuje na całkiem odmienny sposób wyrazu poetyckiego. Nie mamy tu do czynienia nie z literaturą dydaktyczną, lecz z poetyką twórczością mistyczną wysokiej klasy. Autor nie doradza i nie naucza. Nie występuje jako szajch *tekiji* mający pod sobą grupę *muridów*, którym musi wskazać drogę. To poezja na wskroś filozoficzna, z elementami filozofii światła i panteizmu. Z Bogiem łączy poetę-mistyka miłość, nie stosunek podporządkowania pana i sługi. Takie właśnie głębokie przeżycie mistyczne charakteryzuje całą twórczość suficką Sirriji.

W innym wierszu pisze:

Istnienie tego świata to jedna wizja,
 Niebo i ziemia to tylko naczynia jednej wizji,
 Wszystko, co istnieje – małe i duże, jest Jednością.
 [...]
 Twoje słowa „ja” i „ty” to jedna i ta sama wizja,
 a wszystko, co powiesz, jest tylko wizją wizji.¹¹⁶

Wyraźnie pobrzmiewa tu echo filozofii „jedności istnienia” arabskiego filozofa Ibn al-Arabiego (1165–1240), a jednocześnie dostrzec tu można myśli zawarte w choćby w tym fragmencie poematu turecko-perskiego poety i myśliciela, Rumiego (1207–1273):

Co jest ze mną, że koń i wóz to jedno?
 Co jest ze mną, że róża i cierń to jedno?
 Dzisiaj miłość zamieszła mi w głowie,
 Co jest ze mną, że on i ja to jedno?¹¹⁷

¹¹² Prawdopodobnie odwołanie do bohaterów jakiegoś tureckiego eposu miłosnego.

¹¹³ Prawdopodobnie chodzi o poetę sufickiego Eşrefoğlu Rumiego (zm. 1469). Por. M.F. Köprülü, *Early Mystics in Turkish Literature*, London–New York: Routledge, 2006, s. 365.

¹¹⁴ Chodzi o Alego Ibn Abi Taliba, czwartego kalifa i pierwszego imama szyickiego (zm. 651).

¹¹⁵ Š. Sikirić, op. cit., s. 13.

¹¹⁶ Ibidem, s. 8.

¹¹⁷ M. Dż. Rumi, *W mgnieniu słów. Poezje*, tłum. M. Smurzyński, Kraków: Wydawnictwo Homini, 2008, s. 41.

Pozostaje więc Sirrija – jako mistyczny poeta turekojęzyczny – w głównym nurcie filozoficznych poszukiwań najwybitniejszych myślicieli muzułmańskiego Wschodu, nie wykazując cech prowincjonalizmu, nie upraszczając filozoficznych i mistycznych wizji świata i człowieka.

Emir Gačanović w kilkakrotnie już przywoływanej książce dokonuje krótkiego porównania twórczości i charakteru dwóch współczesnych sobie poetów bośniackich – Abdurrahmana Sirriji i Abdulvehaba Ilhamiji¹¹⁸. Choć prawdopodobnie Sirrija był dla Ilhamiji nauczycielem mistycyzmu, to pozostawali jednocześnie przyjaciółmi aż do tragicznej śmierci tego drugiego, ale zarówno ich życie, jak i twórczość zasadniczo różniły się od siebie. Abdulvehab był głęboko zaangażowany społecznie, brał udział w politycznych wydarzeniach swoich czasów, co doprowadziło do jego męczeńskiej śmierci. Z kolei Sirrija był typowym mistykiem oderwanym od świata doczesnego, żeby nie rzec, od rzeczywistości. Ale i tu znaleźć możemy wyłom, choć ma on charakter społeczno-moralny, nie społeczno-polityczny. Wśród turekojęzycznych wierszy Sirriji znaleźć bowiem można krótki wiersz o szkodliwości palenia tytoniu, którym chciałbym zakończyć niniejszą prezentację postaci najwybitniejszego być może mistycznego poety dziewiętnastowiecznej Bośni. Ukazuje się tu Sirrija jako umiarkowany uczony muzułmański, który ma świadomość szkodliwości palenia tytoniu, ale nie zasłania się w swej niechęci do tego nałogu przepisami prawa muzułmańskiego:

Człowiekiem bezmyślnym i głupim jest ten, kto tytoń pali,
Bo nie ma z tego żadnego pożytku.
Samo prawo tytoniu nie zakazuje,
Bo dlaczego ktoś miałby zakazywać suszonych liści?
Tego, co dozwolone, nie można uznać za zakazane,
Kto by tak powiedział, wystąpiłby przeciwko wierze.
Kto tak mówi, jest nieuczciwy i fałszywy,
A jego słów nie należy brać na poważnie¹¹⁹.

¹¹⁸ E. Gačanović, op. cit., s. 67–71.

¹¹⁹ Š. Sikirić, op. cit., s. 19.

Zakończenie

Abdurrahman Sirrija jest ważną postacią bałkańskiego islamu, w szczególności sufizmu. Jego utwory, pisane w rodzimym języku oraz po turecku (głównie w przekładzie Sikirića) funkcjonują zarówno w publikacjach drukowanych, jak i na licznych stronach internetowych. *Tekke* funkcjonuje po dziś dzień, będąc ważnym ośrodkiem duchowym i kulturowym bośniackiego islamu. W działalność religijną włączyli się także potomkowie szajcha, z których na największą uwagę zasługuje jego wnuk, działacz muzułmański i orientalista, profesor Šaćir Sikirić (1893–1966)¹²⁰. Kolejni jego potomkowie sprawują opiekę nad *tekiją* i *turbe* w Oglavku – obecnie czyni to Hilmija (Hilmi) Sikirić, który jednak uważa się tylko za *vekila*, a nie szajcha *tekiji*¹²¹. Nie jest więc Sirrija wyłącznie historią bośniackiej kultury muzułmańskiej, lecz człowiekiem, po którym pamięć kształtuje istotne fragmenty także i współczesnej muzułmańskiej tożsamości Bośni i Hercegowiny.

Rękopis *Ilahije elif*, Husrev-begova biblioteka, Sarajewo, sygn. 3322,2.

¹²⁰ Biogram por. E.U. Kukavica, *Šajh Abdurrahman Sirri...*, op. cit., s. 85.

¹²¹ *Ibidem*, s. 82. Autor podaje również nazwiska kolejnych szajchów *tekiji* w Oglavku.